

Загалом аналіз мемуарної спадщини Уласа Самчука дає змогу заглибитися в процеси художнього пізнання життя українського народу в часи історичних переломів, збагнути особистість письменника-емігранта, який не мислив себе відірвано від батьківщини і прагнув на «білому коні в'їхати до древнього града своїх предків».

Як прекрасний знавець мови, автор творить мемуаристичний текст, який справедливо називають також художнім. Аби зробити опис яскравим і образним, він послуговується численними мовно-виражальними засобами, з-поміж яких важливу роль відіграють лексичні повтори. Крім текстотвірної функції, вони увиразнюють емоційно-експресивне забарвлення, уможливають нове сприйняття, забезпечують створення почуттєвих домінант тощо. У статті простежили природу лексичних повторів залежно від їхніх функцій у мові і місця розташування повторюваних одиниць. Зокрема, було проаналізовано такі стилістичні фігури, як анафора, епіфора, епанефора й інші та встановлено їхню роль у мемуарному дискурсі У. Самчука.

Перспективність подібних досліджень вбачаємо в подальшому опрацюванні лінгвопоетичної проблематики, до того ж на матеріалі текстів різноманітних жанрів, написаних українськими письменниками в різні періоди творчості.

Література:

1. Безхутрий 1996: Безхутрий Ю. Коні Уласа Самчука // Березіль. – 1996. – № 5-6. – С. 164-179.
2. Гнатюк 2005: Гнатюк М. Специфіка мемуарного жанру: об'єктивне і суб'єктивне у спогадах Уласа Самчука «На білому коні», «На коні вороному» // Наукові записки. Сер.: Літературознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2005. – Вип. XVII. – С. 35-42.
3. Гуцуляк 2009: Гуцуляк І. Г. Повтор як засіб посилення експресивності тексту і його ритмізації в українській бароковій поезії // Записки з українського мовознавства: зб. наук. пр. – Одеса: Астропринт, 2009. – Вип. 18. – С. 336-345.
4. Самчук 2007: Самчук У. О. На білому коні. На коні вороному: Спомини і враження: у 2 ч. – Остріг – Луцьк: Вид-во НаУОА, ПВД «Твердиня», 2007. – 424 с.
5. Струганець 2005: Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.
6. Шкіцька 2012: Шкіцька І. Ю. Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: [монографія]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 440 с.

Панчук Галина, доц., (Тернопіль)

УДК 81. 367.7
ББК83.3 (4 УКр) 5-8

Мікроконтекст за власним іменем як засіб творення образу (за спогадами Уласа Самчука «На білому коні»)

Стаття присвячена аналізу ролі мікроконтексту з власним іменем в текстах публіцистичного стилю. З'ясовано різні групи мікроконтексту для творення образів персонажів у спогадах Уласа Самчука «На білому коні».

Ключові слова: антропоніміяна система, мікроконтекст, апелятиви, номінативна функція мови.

This article analyzes the role of microcontext own name in the publicist styletext. It was shown using various groups of microcontext for creating images of characters in the Ulas Samchuk's memories «On whitehorseback».

Keywords: antroponimiyna system mikrokontextst, appellative, nominative function of language.

Іменування героїв займають особливе місце серед усіх мовних засобів, які автор використовує для художнього оформлення свого твору. Власні назви є носіями ідейно-художніх думок письменника, допомагають втіленню авторського задуму в художньому тексті. Антропоніми, замітники імені, безіменна названість та апелятиви, які використовує письменник у своєму творі, утворюють його антропонімію систему.

Постановка наукової проблеми. Серед усіх компонентів літературного тексту власні назви виступають важливими та необхідними складовими і займають неабияке місце у структурі та композиції художнього твору. Вони мають цілеспрямоване ідейно-художнє значення. Вдалий вибір письменником власної назви не лише надає образу завершеності, конкретності, а й безпосередньо характеризує його.

Специфіка та особливості літературної антропонімії проявляються у її відмінності від народної. Адже перш за все літературно-художній антропонім виражає ідею, авторський задум, а вже після – називає персонаж. Проте антропоніми у публіцистичному стилі виконують номінативну функцію мови, що полягає у звертанні до адресата з бажанням увести його в коло певних подій, людей, поінформувати про щось, викликати почуття, співзвучні з емоційною настроєністю автора. У літературно-художніх текстах власні імена, зберігаючи своє первинне значення, служать засобом характеристики героїв, а в текстах публіцистичного стилю емоційне навантаження носить насамперед мікроконтекст біля власного імені, що виконує тільки номінативну функцію..

У літературно-художньому творі для іменування персонажів можуть використовуватись не лише власні назви: імена, прізвища та прізвиська. О. Ф. Немировська та Т. В. Немировська відзначають, що «номінаційне поле» будь-якого літературного тексту включає в себе 5 складових: 1) власні імена, що складають ономастикон твору; 2) мікроконтекст з власною назвою, що складає безпосереднє оточення оніма; 3) замітники імені; 4) безіменна названість; 5) апелятивні назви й конструкції [*Немировська, Немировська: 19*]. Р. Салімова у статті «Индивидуализацияименисобственного в художественномтексте» виділяє три основні типи індивідуалізації онімів: 1) ідентифікація власної назви відповідно до родинних відношень особи; 2) ідентифікація відповідно до вікової характеристики персонажа та 3) ідентифікація власної назви відповідно до професійної характеристики особи тощо. [*Салімова 1992: 152-153*].

Метою нашої статті є дослідити роль мікроконтексту з власним іменем на прикладі книги спогадів Уласа Самчука «На білому коні». Завдання дослідження полягає в семантично-структурному аналізі груп лексики, що супроводжують власне ім'я.

Актуальність дослідження зумовлюється постійною потребою знати і розуміти історію життя і виховання визнаних українців. Сам Улас Самчуку названих спогадах принагідно зауважує, що недостатнє знання життєпису відомих українців є «культурним примітивізмом»: «Цим ми відрізняємося від європейців взагалі, які люблять біографії, які їх мають і з яких часто роблять добрий вжиток для свого інтелектуального розвитку. Ми ж не маємо біографій взагалі. Що ми знаємо про особисте життя Петлюри, Винниченка, Донцова, Маланюка. Нічого... Коли читаємо Андре Моруа про Байрона, – знаємо його до подробиць, коли ж хочемо подати кілька дат про Олеся, сперечаємося, де і коли він народився. Ситуація обурлива» [Самчук 1999: 20].

У спогадах Уласа Самчука «На білому коні» мікроконтекст з власним іменем дає широку додаткову характеристику історичним чи сучасним персонажам, констатує різного виду конотації (родинності, дружби, шанобливості, іронічності та под.) оцінного характеру стосовно діяльності людей, їхньої поведінки, індивідуальних рис, ставлення автора до них. Найчастіше мікроконтекст з власним іменем у розділі «Нарешті Дермань» становлять назви (вони можуть знаходитися як у препозиції, так і в постпозиції) на позначення родинних стосунків: *дядько Омелько, дідУліян, баба Євдокія по материній лінії, дід Антон, баба Лукія по батьковій, мали чотири сини – Ялисей, Олексій, Омелько, Парфен, дочка Лукія, прадід по батьковій лінії Кирило, прапрадід Йосафат, прабабуся Євдокія, по материній лінії прадід Михайло Рудий-Мартинюк, прабабуся – це одна Євдокія, дочка ще одного Кирила, батько мій Олексій Данильчук-Самчук, жінка його Марія з села Мизочина,могутній найкращий в селі господар, дід Федор,двоє сиріт Катерина і Василь,жінка його, моя мати, Настасія з роду Руда-Мартинюк, п'ятеро дітей – Петро, Пилип, Улас, Федот, дівчина Васса, один з давніх предків Данила Гуци,двоюрідний брат по материній лінії Андрій Рудий,Мотря, дочка відомого в Дермані Михайла Мартинюка, найстарший його син Іван, дядькоЯлисей, брат-мужикАнтон, Олексій, молодший син дядька Омелька, дядькоЯлисейз наймолодшим братом Парфеном (ми вимовляли Пархвен) «молодий це син Василь, дядько Парфен з жінкою Вівдею і двома дітьми Віктором і*

дівчиною, ім'я якої вже не пригадую. Як бачимо, детальна вказівка на родинні стосунки доможе дослідникам біографії Уласа Самчука скласти його розлоге родинне дерево. Оскільки розділ «Нарешті Дермань» присвячений спогадам про родину насамперед, то інші назви у мікроконтексті з власним іменем трапляються вкрай рідко: Григорій, *доцент Львівського університету, мої старі знайомі* Шевчуки, *нащадки* – Бухали, Балаби, Середи та *мої* Гуци, *молодший* Федір, *мій однокласник, її син, мій колишній товариш* Мефод, *мої співпастухи, співшколярі, спіпарубки* Макари та Архипи, *колишній власник* Трихон, *дружина* Христя, *велетенського росту*. Кульчицький, *один з учителів* Іван Мартинюк, *моя хлоп'яча любов* Ніна, *доктор* Мартинюк, *з інших наших сусідів тут жили ще* Корній Андрущук, Антін Андрущук (Антін Мотрин: *по матері Мотрі*) і *ціла серія інших* Андрущуків, *як також залишки родини* Серед, *архієпископ* Антоній Храповицький – *всемогутній член Святійшого Синоду Православної церкви*. Звертає на себе увагу мікроконтекст з вказівкою на місце проживання – «по-вуличному» Семен Андрущук аж «із-за рову». Згадує Улас Самчук і *відомого українського першодрукаря* Федорова. А спогади про легенди рідного села сприяють появі у тексті «*вішальника* Ляша», *відьми* Уліти, *упиря* Казмірця.

Досить часто автор нашаровує мікроконтекст з власним іменем, що дає розлогу характеристику близької людини: *найближчий нащадок нашого роду, наймолодший брат мого батька, кривий дядько* Парфен, *що живе тут поблизу, за гаєм на нашій прадідівщині, моя найдорожча двоюрідна сестра* Палажка, *жінка* Семена, *матір двох дітей, дівчини* Антоніни і *хлопця* Тараса. Така детальна характеристика близьких йому людей говорить про те, що Улас Самчук їх дуже любив і цінував: «Постають в уяві батьки, діди, рід, покоління, у цій землі їх коріння, у цьому повітрі їх дух, а тим самим і моє коріння, і мій дух. Я вирвався звідсіль і пішов у світ, але я тут побачив світ і пізнав його. Це та точка планети, що дола мені перше опертя з ембріону моєї матері і мого батька, з атома їх духа і тіла, щоб пізніше я став частиною великого, видимого космосу, буття. І саме тому ця точка планети для мене така дорога» [Самчук 1999: 150]».

Дуже цікавим і насиченим є мікроконтекст біля імен і прізвищ відомих нам письменників: *поет, композитор, давній друг, колега і брат (бо одного разу ми «побраталися»), добрий, розумний гротескний історик (кавал'єр)*, *симбіозно-апостольська постать* юного Олега Ольжича з його *кам'яною романтикою в археології і віршах і тихою поезією. в революції і політиці, могутній монументальний рустикальний наш князь на катедрі Празького університету* Степан Смоль-Стоцький – *по-своєму поет, мовознавець, науковець, посол і професор, мій добрий батьківський друг, учитель і добродій*. Дем'ян Бедний з його *блюзнірською «євангелією», за яку йому заслужено дісталось від Сергія Єсеніна, достойний професор* Володимир Кубійович, Богдан Лепкий, *професор, поет, письменник, вчений, посол, промовець. Аристократ виглядом і душою. Останній могокан цього роду культури, стилю і форми, автор книжок «Стило і стилет», «Земля і залізо», «Земна Мадонна», великий князь нашої поезії, «імператор строф», прекрасний друг і кумир, «дух степу»* Євген Маланюк *ліричний, мімозний поет* Олександр Олесь, *нейтральний статик, здавалося, вже упокорений бунтівник* – Спиридон Черкасенко з його *вічною «Казкою старого млина», давно зломаною драпіжною волею цивілізації, серафимічна дівчина* Оксана Лятуринська – *поетка слова, барви і матерії з її невимірюваною тугою по минувшині і жадобою знайти своє місце і справжнє слово «не такого» вислову, Олена Теліга. Поетка, фантастка, реалістка й ідеалістка в одній подобі та ін.*

Отже, апелятивні найменування функціонують у творі поряд із антропонімами, доповнюючи інформацію, отриману читачем із тексту. Така різноманітність найменувань дозволяє письменнику більш вичерпно, влучно та яскраво характеризувати персонажів. Серед мікроконтексту з власним іменем виділяються як нейтрально-стилістичні апелятиви (*батько, брат, мати, сестра, дівчина, отець, земляк, полковник*), так і експресивні, емоційно-забарвлені (*блискучий, бурхливий, найдорожчий, непереможний*), що використовуються автором твору для додаткового означення близьких йому людей. Письменник живає розлогу характеристику біля власного імені з метою допомогти читачеві скласти певне враження про походження, характер, індивідуальні особливості

власника, зрозуміти ставлення до нього автора тощо. Зважаючи на це, мікроконтекст з власним іменем поруч із безіменною та апелятивною номінацією людей як у художньому, так і в публіцистичному творі та їх функції заслуговують на детальне вивчення і дослідження.

Література: *Немировська*: Немировська Т.В. 1992: Немировська О. Ф., Немировська Т. В. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поетики // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко / відп. ред. / та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – С.18 – 25.; *Салимова* 1992: Салимова Р. Х. Индивидуализация имени собственного в художественном тексте (на материале украинско-русских переводов) // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Ю. О. Карпенко / відп. ред. / та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – С.151 – 157.; Самчук 1999: Самчук Улас. На білому коні. – Львів, 1999. – 286с.

Статья посвящена анализу роли микроконтекста с собственным именем в текстах публицистического стиля. Выяснено разные группы микроконтекста для создания образов персонажей в воспоминаниях Уласа Самчука «На белом коне».

Ключевые слова: антропонимическая система, микроконтекст, апеллятивы, номинативная функция речи.

С.П. Руснак (Вінниця)

Поетика мемуарного нарису «Юрій Липа: поет і лікар» Уласа Самчука

У статті розглянуто поетику мемуарного нарису У. Самчука, присвяченого творчій і професійній діяльності Юрія Липи. Автор розглянув жанрові ознаки літературного портрета, до якого належить аналізований текст; визначив його сюжетно-композиційні особливості, зв'язок твору зі спогадами «На білому коні», «На коні вороному» і щоденниковими записами.

The article deeply considers the poetic manner of Ulas Samchuk's memoir sketch which is dedicated to creative and professional activity of Yuri Lypa. The author dwells on the genre features of the literary portrait to which the analyzed text belongs and also determines its compositional peculiarities as well as its connection with reminiscences «Riding the White Horse», «Riding the Black Horse» and diary notations.

Постановка наукової проблеми. Мемуари займали в творчості Уласа Самчука 50–70-х років ХХ століття особливе місце, оскільки життєво важливою темою для нього залишалася «доба, яку сам бачив, чув, переживав» [Самчук 1946: 5]. Тож не дивно, що на чуттєвому, сенсорному рівні письменник тривалий час перебував у 20–40-х роках, що можна було пояснити болісним осмисленням безповоротного розриву з рідним краєм. Творча енергія сублімувалася в спогадах про недавню минувшину: «П'ять по дванадцятій», «На білому коні», «На коні вороному», «Планета Ді-Пі». Це була багатожанрова література, де органічно поєдналися спогади, розвідки, репортажі, есе, щоденникові записи, свідчення очевидців тощо й основною ознакою якої була пряма орієнтація автора на відтворення історичних подій з опорою на документ. З-поміж жанрового розмаїття виділяються мемуарні нариси, де письменник тяжів до особистого факту й особистої історії конкретних людей, яких він добре знав. Серед них і мемуарний нарис про Юрія Липу, що не був об'єктом окремої уваги самчужознавців, тож відсутність спеціальних літературознавчих досліджень визначає актуальність цієї статті. Обрана тема актуалізує звернення до аналізу особливостей мемуарних форм розповіді і ролі мемуарного нарису в творчості письменника.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мемуарний нарис «Юрій Липа: Поет і лікар» був опублікований у нью-йоркській газеті «Свобода» 1949 року. Його назва стисло відображала зміст документального твору, оскільки автор зосередив свою розповідь на двох взаємопов'язаних іпостасях Юрія Липи – митця і лікаря. Роль експозиції в нарисі відіграє опис фотографії, що зберігається в архіві У. Самчука: «Між моїми паперами заховалась світлина людини з високим, отвертим чолом, великими світлими очима, прямим носом і невеличкими вусиками над скептично усміхненими устами,